

1980 SONRASI İZLENEN TARIM POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Yaşar UYSAL (*)

ÖZET

Ekonomik kalkınma sürecinde tarım sektörünün GSMH içindeki payı azalmakla birlikte, gerek sanayi sektörüne girdi sağlaması, gerekse sanayi sektörü ürünlerine talep yarayması nedeniyle ihmal edilmemesi gereken bir sektördür. Ülkemizde 24 Ocak Kararları ile liberal yapılanma isteğiyle uygulanan politikaların tarım sektörüne etkilerinin belirlenmesi, yukarıda yer alan ifadelerden de anlaşılacağı gibi, özellikle önem taşımaktadır. Ayrıca geleceğe yönelik politika önerilerinin geliştirilmesi bugüne kadar uygulanan politikaların sonuçlarının belirlenmesine bağlıdır. Bu nedenle çalışmalarımızda 24 Ocak 1980 sonrası dönemde izlenen incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1980 SONRASI DÖNEMDE TARIM POLİTİKALARI

1. 24 OCAK 1980 KARARLARI

24 Ocak kararları ekonomik, sosyal ve politik yönden son derece zor şartlar altında hazırlanmış bir dizi köklü önlemlerdir ve temelde, ithal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisinin başarısız olması nedeniyle alınmıştır.

Bilindiği gibi, Türkiye ekonomisi 1970'li yılların özellikle sonlarına doğru darboğaza girmişti. 1973 yılında başlayan ve devam eden petrol fiyatlarındaki artışa ek olarak dış ticaret açığı büyümüş ve 1970'li yılların sonlarında döviz darboğazı, kıtlıklar, fiat artışları başgöstermişti (PEKİN, 1985:12)

Yukarıda ifade ettiğimiz önemli sorunların çözülebilmesi amacıyla alınan 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin temel prensiplerini altı madde halinde sıralamak mümkündür. (DPT 1980:13)

- Ekonomik idarede karar bütünlüğünün sağlanması,
- Enflasyonun kontrol altına alınması,
- Yeni yatırımlara nazaran mevcut atıl kapasitenin tam kullanımına öncelik verilmesi,
- İhracatın artırılması.

(*) Arş.D.E.Ü. İ.I.B. F. İktisat Bölümü.

- Tasarrufların artırılması ve yönlendirilmesi,
- Özel yabancı sermayenin teşviki

1980 sonrası dönemde izlenen ekonomi politikalarının en belirgin özelliği, serbest piyasa düzenine ağırlık vermesidir. Bunun gereği olarak alınan önlemler, doğal olarak, tarım politikasının da yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Çalışmamızın izleyen bölümlerinde sözkonusu değişmeler ortaya konmaya çalışılmıştır.

II- TARIM POLİTİKALARI (1980-1991)

A- FİAT POLİTİKASI

24 Ocak 1980 Kararlarıyla birlikte izlemeye başlanan tarım politikası etkisini en belirgin olarak tarımsal fiyatlar üzerinde göstermiştir. Bu etkileri ürün ve girdi fiyatları başlıkları altında incelemek mümkündür.

1- ÜRÜN FİATLARI

Ülkemizde tarımsal ürün fiyatları büyük oranda Devlet tarafından "destekleme fiyatları" adı altında belirlenmektedir. Destekleme fiyat politikası; devletin kendine bağlı ya da görevlendirdiği kurumlar aracılığıyla bazı tarımsal ürünlerin piyasaya arz edilen tüm miktarını, tespit edilen bir fiattan satın almayı garanti etmesidir.

Ülkemizde tarım ürünleri desteklemelerinin ekonomik nedenlerden çok, politik ve toplumsal amaçlardan kaynaklandığı bilinen bir gerçektir. Genel oyla ve çok partili demokratik süreçlerle seçilen hükümetler iktidarı kaybetmek kaygısıyla, tarım kesimini desteklemek durumundadır. Yapılan araştırmalara göre öncelikle genel seçimlerden bir önceki yıl ile seçimleri izleyen yıl, destekleme fiyatları, diğer yıllara göre daha yüksek oranda arttırılmıştır (KEPENEK, 1987: 60). Doğal olarak buradaki amaç üreticiyi etkilemektir. Ürünlerin kalitesi ve miktarı ikinci planda kalmaktadır.

Tarım, gerek doğa koşullarına bağlılığı gerekse piyasa sisteminin serbest rekabet yaklaşımı nedeniyle dünyanın hiç bir yerinde piyasa koşullarına dahil edilmezken, Türkiye'de 24 Ocak 1980'den başlayarak 1930'lardan beri devlet tarafından uygulanan taban fiyat ve alım destekleri, yerini büyük ölçüde piyasa koşullarına bırakmıştır. Bellibaşlı ürünlerde uygulanan taban fiyatları sözde enflasyonist baskı yaratmamak amacıyla bir yandan düşük tutulurken, bir yandan da geç ilan edilerek üreticinin ürününün değerlenmesi önlenmiş ve tarımsal ürünler spekülasyon konusu yapılmıştır (UYSAL, 1990: 60).

Nitekim, destekleme kapsamındaki ürün sayısı yıllar itibarı ile dalgalanma göstermiş ve 1980'de 22 olan destekleme kapsamındaki ürün sayısı 1990 yılında 10'a kadar düşmüştür. Bununla beraber desteklenen ürün sayısının azaltılmasının olumsuz etkiler yaptığı anlaşılmış olacak ki, genel seçim yılı olan 1991'de sözkonusu sayı önemli oranda artmış ve 23'e kadar çıkmıştır.

1980-1991 döneminde destekleme kapsamındaki ürünlerin fiyat gelişmelerini incelediğimizde, nominal olarak önemli artışlar olduğunu görmekteyiz. Nitekim, bu dönemde tütün fiyatları yaklaşık olarak 97 kat, haşhaş kapsülü fiyatları 91 kat, buğday, pamuk ve arpa fiyatları 70 kat artmıştır. Bu 12 yıllık dönemde ortalama fiyat artışı ise, yaklaşık 68 kat olarak gerçekleşmiştir.

Yıllık fiyat artışlarını enflasyon oranıyla karşılaştırdığımızda, fiyat artışlarının genellikle enflasyon oranının...

TABLO 1: DESTEKLEME FİYATLARI

ÜRÜNLER	1980	1983	1985	1987	1989	1991
BUĞDAY	10.2	29.0	62.4	96.8	323.0	753.4
ARPA	8.9	21.0	51.3	79.7	266.2	627.9
ÇAVDAR	8.4	18.0	49.8	78.1	273.4	601.5
PAMUK	50.0	95.0	232.0	345.0	-	3500.0
TÜTÜN	111.6	282.2	537.5	1443.5	4714.7	10870.4
Y. ÇAY	27.7	72.5	-	-	-	-
Ş. PANCARI	3.1	6.7	13.9	22.8	87.2	231.3
AYÇİÇEĞİ	30.0	61.0	135.0	202.0	650.0	1500.0
FINDIK	110.0	175.0	675.0	1200.0	-	5600.0
Y. FISTIĞI	70.0	105.0	-	-	-	-
K. INCİR	50.0	94.0	180.0	400.0	-	-
Ç. K. ÜZÜM	85.0	158.0	200.0	570.0	-	3650.0
MISIR	-	-	-	86.4	319.9	236.9
TIFTİK	765.0	-	-	4250.0	9000.0	16500.0
ZEYTİNYAĞI	125.0	-	-	-	-	8500.0
M. YAPAĞI	291.0	375.0	-	-	-	-
A. FISTIĞI	300.0	-	670.0	2200.0	-	16500.0
SOYA	-	63.0	132.0	192.0	-	-
HAŞHAŞ KAP.	32.6	48.8	70.6	-	-	3001.1
YULAF	-	-	-	-	271.4	588.1
ORT. ARTIŞ %	-	21.4	49.0	35.5	84.6	44.7
ENF. ORANI %	-	36.8	40.0	38.9	69.6	66.0

KAYNAK: DPT,

Yıllık Programlardan yararlanılarak hazırlanmıştır.

altında kaldığını görmekteyiz. Bununla beraber 12 yıllık dönemde tarım ürünleri fiyatları yıllık ortalama %47 oranında artarken, enflasyon oranı %46.7 oranında gerçekleşmiştir. Bir bakıma üreticilerin enflasyona karşı kendilerini koruyabildiği anlamına gelen bu rakamlar bizleri yanılgıya düşürülebilir. Çünkü, özellikle 1989 yılında seçim yılıdır tarım ürünleri fiyatlarında yapılan istisnai oranlı artışlar bu sonucu doğurmuştur. Kaldı ki, tarımsal üretimin girdi fiyatları boyutunu dikkate almadan kesin bir değerlendirme yapmak eksik bir yaklaşım olacaktır.

1980 sonrası dönemde destekleme fiyatlarının belirlenmesi konusunda bazı değişiklikler dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi, çiftçilerin üretimleriyle ilgili karar vermeleri, kaynakların üretim kolları arasında daha iyi dağılımı ve tarımsal üretim planlaması açısından, ürün fiyatlarının ekim döneminden önce ilan edilmesidir ve olumlu bir gelişme olarak nitelendirilebilir. Bu uygulamanın en önemli eksikliği ise, fiyatların kesin fiyat olarak ilan edilmesidir. Çünkü sözkonusu fiyatların muhtemel enflasyon rakamlarına göre ilan edilmesi ve bilindiği üzere, ülkemizde enflasyonun genellikle tahminlerin üzerinde çıkması, bu uygulamanın kendisinden beklenen faydaları sağlamasını engellemektedir. Oysa bu fiyatlar ürün taban fiyatı olarak avans ve kredi ödemelerine esas olmalı, hasat sonrası ürün fiyatları yeniden belirlenmelidir.

Konu ile ilgili bir diğer gelişme de, ilk kez 1984 yılında uygulamaya başlanan kademeli fiyat uygulamasıdır. Bundan beklenen, destekleme alımında bulunan kuruluşa üreticiyi mağdur etmeden, başta finansman olmak üzere çeşitli yönlerden rahatlık sağlanmasıdır. Genelde olumlu olarak kabul edilebilecek bu değişikliğin uygulanabilirliği çok sınırlıdır. Çünkü kademeli fiyat uygulamasında ürün fiyatlarında yapılan artışlar çok yetersiz kalmaktadır. Nitekim, çiftçilerimizin % 98 gibi çok büyük bir bölümünün küçük çiftçi olduğu ve kendileri için yüksek sayılabilecek oranda faiz ödeyerek kredi aldıkları ve tüketim harcamalarını genellikle veresiye olarak karşıladıkları için çiftçilerimiz kademeli fiyat uygulamasından yararlanmamaktadır. Bu nedenle kademeli fiyat uygulamasından beklenen gelişmelerin gerçekleşmesi için fiyat artışlarının tarımsal kredi faizleri dikkate alınarak belirlenmelidir.

Ayrıca, ülkemizde 1980 sonrası dönemde enflasyonu kontrol altına alarak düşürmek amacıyla uygulandığı söylenen sıkı para politikası sonucu ürün bedellerinin zamanında alamayan üretici ise bu durumda borçlarını ödemek, ihtiyaçlarını gidermek için ürününü daha ucuza tüccara satmakta, desteklemeden

beklediği faydayı elde edememektedir. Bu nedenle destekleme politikasının, sektörün yapısında dikkate alınarak yeniden belirlenmesi gerekmektedir.

2- GİRDİ FİYATLARI

Tarımsal üretimi etkileyen bir diğer önemli faktör girdi fiyatlarıdır. Bilindiği üzere hızla artan nüfusun gıda ihtiyaçlarının ve sanayi için gerekli tarımsal hammaddelerinin yeterince karşılanabilmesi, tarımsal hammaddelerin yeterince karşılanabilmesi, tarımsal üretimde sürekli artış olmasına bağlıdır. Bu ise modern girdi kullanımının önemini büyük ölçüde artırmaktadır. İzleyen bölümde tarımsal üretimde büyük kullanım oranlarına sahip, temel nitelikteki girdilerin fiyat gelişimleri incelenmiştir.

a) Sulama ücretleri

Ülkemizde sulama ücretleri her yıl Bakanlar Kurulu Kararı olarak ilan edilmekte ve ödemeler bu tarifeye göre yapılmaktadır. Ayrıca, sözkonusu ücretler ürün çeşitine ve sulama gruplarına (bölgelerine) göre belirlenmektedir.

Tarımsal üretim içinde önemli yeri olan bazı ürünlerin sulama ücretleri incelendiğinde, özellikle 1981 yılında yapılan büyük oranlı artışlar dikkati çekmektedir. Nitekim, 1980-1991 yıllarını kapsayan dönemde yem bitkilerinde görülen ücret artışı 230 kat, hububatta 154 kat, meyvelerde ise 143 kat olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde ortalama toplam artış ise yaklaşık 153 kat olmuştur.

TABLO 2: SEÇİLMİŞ BAZI TARIM ÜRÜNLERİNİN SULAMA ÜCRETLERİ
(TL/Dekar)

ÜRÜN	1980	1983	1985	1987	1989	1991
HUBUBAT	50	160	600	960	2300	7700
PAMUK	120	360	1400	2240	5320	18200
Ş. PANCARI	120	360	1400	2240	5320	18200
TÜTÜN	120	360	1350	2160	5140	17200
CELTİR	330	1000	3750	6000	14280	46200
BAĞ	80	240	900	1440	3420	11200
MEYVELER	180	540	2080	3320	7900	24300
SEBZELER	180	540	2080	3320	7900	24300
NARENCİYE	260	800	3000	4800	11420	36600
YEM BITKİ	40	120	750	1200	2860	9200

KAYNAK: DSI, Manisa Şube Müdürlüğü Kayıtları

NOT: Sulama ücretleri 3. Grupta Yer Alan Bölgelere Aittir.

Kısaca ifade etmek gerekirse incelenen dönemde sulama ücretlerinde büyük oranlı artışlar kaydedilmiştir. Ancak bu dönemde ülkemizde yaşanan kuraklık sulama ücretlerinden ziyade, yeterince ve zamanında su sağlanabilmesini daha önemli hale getirmiştir. Bu nedenle yeraltı ve yerüstü su kaynaklarımızın etkin kullanımı gerekmektedir. Böylece de tarımsal potansiyelimiz daha iyi kullanılabilir olacaktır.

Ülkemizde sulanan arazi için kesin bir rakam vermek güçtür. Bununla beraber teknik ve ekonomik olarak sulanabilir arazi varlığımız 8.5 milyon hektar olup, bu alan toplam ekilebilir arazinin yaklaşık %30.5' dir. Halen ülkemizde Devlet Sulama şebekesi 2 milyon 650 bin hektar kapasitelidir. Buna bir milyon hektar olduğu tahmin edilen halk sulamaları da ilave edildiğinde toplam 3 milyon 650 bin hektarlık bir alan sulanabilmektedir. (TOBB, 1990: 119) . Sulanan alanların tarıma elverişli araziye oranı % 13.1, teknik ve ekonomik olarak sulanabilir alanlara oranı %42.9'dur. Bu arada GAP ile birlikte 1.7 milyon hektar alan daha sulamaya açılacak ve böylece toplam sulanan alan 5.2 milyon hektara ulaşacaktır. Ancak sulamaya açılan yeni alanlar kadar, mevcut sulanabilir arazi kapasitesinin yeterince kullanımına da gereken önem verilmelidir.

b) Gübre Fiyatları

Ülkemizde tarım alanlarını genişletme imkanlarının çok sınırlı olması nedeniyle, tarımsal üretimin artırılması entansit tarım yapılması ile mümkün olabilecektir. Doğal olarak bu, birim alana daha fazla modern girdi kullanımını gerektirmektedir. Böylece de bitki beslenmesinde rolü olan gübrenin önemi ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber üreticilerimizin büyük ölçüde küçük üretici olmaları, sermaye ihtiyaçlarının yeterince karşılanamaması, fiyatların önemini ortaya çıkarmaktadır.

Aşağıdaki tablodan bazı gübrelerin 1980-1991 dönemine ilişkin fiyat gelişimlerini incelediğimizde, özellikle 1981 yılında, gübre fiyatlarının çok

Bitkisel üretimde sertifikalı tohumluk kullanımı, birim alandan daha fazla ürün elde edilmesinin yanında, standartlara uygun ürün yetiştirilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır. Düşük kaliteli bir tohumdan, diğer tüm girdiler yeterli olsa bile yüksek verim alınamaz. Tohumun genetik kalitesi düşükse pazar kalitesi kaybolacaktır. (VARIŞ,1984: 15)

büyük oranda artırıldığını görmekteyiz. Öyle ki, bu artışlar, Cumhuriyet döneminin en büyük oranlı artışları olarak kaydedilmiştir. Bu arada 23.8.1983 tarih ve 18498 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 84/8424 Sayılı kararla gübre fiyatları dolara bağlanmıştır. Doğal olarak, bu tarihten itibaren gübre fiyatları sürekli artan bir seyir izlemiştir. İncelediğimiz 1980-1991 döneminde gübre fiyatlarında görülen ortalama artış ise 48.2 kat olmuştur.

TABLO 3: GÜBRE FİYATLARI (TL/Kg)

YILLAR	AMONYUM AMONYUM		ÜRE	T.S.P	D.A.P.	KOMPOZE
	SÜLFAT	NİTRAT				
1980	6.0	7.5	14.5	14.5	20.0	14.0
1981	10.0	12.0	21.5	20.0	29.0	20.0
1982	10.0	12.0	21.5	20.0	29.0	20.0
1983	10.0	12.0	21.5	20.0	29.0	20.0
1984	23.0	27.0	47.0	44.0	69.0	45.0
1985	37.0	44.0	77.0	70.0	107.0	74.0
1986	44.0	52.0	92.0	62.0	120.0	77.0
1987	69.0	82.0	131.0	110.0	181.0	115.0
1988	130.0	158.0	238.0	196.0	336.0	224.0
1989	142.0	172.0	242.0	200.0	250.0	220.0
1990	250.0	363.0	479.0	354.0	562.0	431.0
1991	370.0	600.0	720.0	409.0	640.0	530.0

KAYNAK: TZOB Zirai ve İktisadi Rapor 1990-1991

Gübre fiyatlarındaki artışların etkisini ortaya koyabilmek amacıyla sözkonusu dönemde kullanılan gübre miktarlarındaki değişimleri incelediğimizde, Ülkemizde gübre kullanımının yıllar itibari ile dalgalanmalar gösterdiğini bununla beraber 1990 yılında, 1980 yılına göre önemli oranda arttığını görmekteyiz. Nitekim 1980 yılında kullanılan gübre miktarı 5.9 milyon ton iken bu rakam 1990' da 9.5 milyon tona yükselmiştir. Ancak ülkemiz topraklarının yıllık 30 milyon ton gübre kullanımına ihtiyaç gösterdiği dikkate alınır, sözkonusu artış yeterli görmek fazla iyimserlik olacaktır. Oysa tarımsal üretiminin yeterince artırılabilmesi büyük ölçüde gübre kullanımıyla mümkün olabilecektir.

c) Tohumluk Fiyatları

Bitkisel üretimde sertifikalı tohumluk kullanımı, birim alandan daha fazla ürün elde edilmesinin yanında, standartlara uygun ürün yetiştirilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır. Düşük kaliteli bir tohumdan, diğer tüm girdiler yeterli olsa bile yüksek verim alnamaz. Tohumun genetik kalitesi düşükse pazar kalitesi kaybolacaktır. (VARIŞ, 1984: 15)

Ülkemizde sertifikalı tohumluk kullanımını etkileyen başlıca etkenlerden biri, bu girdinin fiyatı olmaktadır. Aşağıdaki tablodan bazı tohumlukların fiyat gelişimlerini incelediğimizde, büyük oranlı artışlar olduğunu görmekteyiz. Nitekim, bu dönemde buğday, pamuk ve ayçiçeği tohumluk fiyatları ortalama 69 kat artmıştır.

TABLO 4: SERTİFİKALI TOHURLUK FİYATLARI (TL/Kg)

TOHURLUK	1980	1983	1985	1987	1989	1991
BUĞDAY	16.5	44.5	94.0	150.0	470.0	1254.0
ARPA	14.7	35.5	86.5	125.0	420.0	-
PAMUK	17.5	45.0	110.0	220.0	400.0	750.0
AYÇİÇEĞİ	27.5	78.0	190.0	350.0	994.0	1500.0

KAYNAK: TIGEM tarafından yayınlanan genelgelerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bununla birlikte, tohumluk kullanımında önemli gelişmeler kaydedilmiş ve 1980 yılında yaklaşık 80 bin ton olan sertifikalı tohumluk miktarı 1989 yılında 479 bin tona yükselmiştir. Ülkemizde tohumluk konusunda dikkati çeken nokta tohumluk üretiminin yetersizliğidir. Gerçekten, incelenen dönemde sertifikalı tohumluk kullanımı yaklaşık %500 oranında artarken, üretim artışı ancak %275 oranında kalmıştır. Doğal olarak bu durum dışa bağımlılığı artırmaktadır. Ayrıca, ithal tohumlukların bir takım sorunlar yarattığı görülmektedir. Örneğin, 1983 yılında, buğday tohumluk üretiminde kullanılan çeşit sayısı 19 iken, bu sayı 1989'da 44'e ulaşmıştır. (GENÇTEN, 1990: 165). Bir çoğu dışarıdan getirilen bu çeşitler ülkemiz koşullarına adapte olamamaları nedeniyle, hemen ertesi yıl üretimden kaldırılmaktadır. Bu da ülkemizin döviz kaybına uğraması yanında, üretimde düşüslere neden olmaktadır. Tarımımızın stratejik girdileri arasında sayılması gereken tohumluk üretiminde daha tutarlı politikaların izlenmesi gereği çok açık olarak ortaya çıkmaktadır.

d) Tarımsal Mücadele İlaç Fiyatları

Tarımsal mücadele ilaçları tarımda verimin artırılması ve kaliteli ürün elde edilmesinde etkili olan girdilerden biridir. Ayrıca, gelişmiş mekanizasyon, sulama, gübreleme ve kaliteli tohumluk kullanımından sağlanacak üretim artışının yok olmasının önlenmesi, tarımsal mücadele ile mümkündür. Nitekim, FAO tarafından yapılan hesaplamalara göre gelişmekte olan ülkelerde bitki hastalık ve zararlılarından kaynaklanan hasat öncesi ürün kaybı % 30-50, hasat sonrası kayıplar ile % 5-15' dir. Ülkemizde hastalık ve zararlılardan kaynaklanan toplam kayıpların % 35 civarında olduğu tahmin edilmektedir. (TOBB, 1989 :86) . Büyük rakamlara ulaşabilen ürün kayıplarıyla karşılaşmamak için tarımsal mücadele ilaçlarının yeterince ve etkin kullanımı gerekmektedir. Bunun ise büyük ölçüde söz konusu girdinin fiyatlarına bağlı olduğunu söyleyebiliriz.

Aşağıdaki tabloda bazı tarımsal ilaçların 1980-1991 yıllarına ilişkin fiyat gelişimleri gösterilmiştir. Buna göre 12 yıllık dönemde fiyatlar ortalama 128 kat artmış ve söz konusu girdinin kullanımı bu gelişmeden olumsuz etkilenmiştir. Öyle ki, 1991 yılında kullanılan tarımsal ilaç miktarı 1982 düzeyine dahi ulaşamamıştır (TZOB, 1992: 156)

TABLO 5: TARIMSAL İLAÇ FİYATLARI (TL/Kg)

YILLAR	LEBAYCID	KÜKÜRT	WEEDRILLER	ANTROCAL
1980	687	20	128	205
1981	834	23	225	375
1982	1250	30	387	575
1983	1780	85	637	800
1984	2490	70	700	1080
1985	3800	115	1171	1650
1986	6750	160	1328	3050
1987	9831	180	4572	3600
1988	24000	350	8206	7996
1989	35000	70	9540	13650
1990	47370	1008	19400	22723
1991	72000	1300	26000	29000

KAYNAK: TZOB Ziraî ve İktisadî Rapor 1990-1991

Konu ile ilgili olarak belirtilmesi gereken bir diğer nokta da, ilaçların bilinçsiz kullanımı ve bunun insan sağlığı ve çevre üzerinde yarattığı tehlikelerdir. Bu nedenle, ürün bazında, kullanılacak ilaç türü ve miktarının iyi tespit edilmesi ve üreticinin bu konuda eğitilmesi büyük önem taşımaktadır.

e) Traktör Fiyatları

Modern tarım, ileri üretim teknolojileri uygulayarak, üretimde niteliksel ve niceliksel artış sağlayabilen tarımdır. Bu ise tarımsal mekanizasyonun önemini artırmaktadır. Bir ülkenin mekanizasyon düzeyinin gösterilmesinde ise, işlenen tarım alanı başına düşen traktör sayısı yaygın bir kullanıma sahiptir. Bizde buna paralel olarak ülkemizde traktör sayısı ve fiyatlarının gelişimini inceleyeceğiz.

TABLO 6 : TRAKTÖR FİYATLARI (1000 TL)

	1980	1983	1985	1987	1989	1991
STEYR 80 73 (70 HP)	1350	2575	3991	11353	30310	71691
TRAKTÖR SAY. (Bin Adet)	436.3	513.5	583.9	637.4	669.3	710.0

TZOB Zirai ve İktisadi Rapor 1990-1991.

TZOB Manisa Müdürlüğü Kayıtları

* 1980 ve 1983 fiyatları Steyr 768 Modele Aittir.

TZDK tarafından üretilen Steyr traktör fiyatları ve ülkemizin traktör parkındaki gelişmeler yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Buradan traktör fiyatlarının 12 yıllık dönemde yaklaşık 53 kat arttığı anlaşılmaktadır. Bu fiyat artışları ise traktör parkındaki gelişme hızını yavaşlatmıştır. Nitekim, 1980-1991 yılları arasında traktör sayısı, ancak %62 oranında artarak 436 binden 710 bine yükselmiştir. Önceki plan dönemlerine göre daha düşük olan bu gelişmede, traktör fiyatlarının yanında akaryakıt fiyatlarının artması, traktör alım kredileri için uygulanan faizlerin yüksek olması ve çiftçinin alım gücünün düşmesinin etkin olduğunu söyleyebiliriz. (ERAKTAN, 1987: 88)

f) Akaryakıt Fiyatları

Tarımsal mekanizasyonun gelişmesiyle birlikte akaryakıtta olan talep artmış ve zamanla akaryakıt giderleri önemli bir maliyet unsuru haline gelmiştir. 24 Ocak Kararlarıyla birlikte uygulamaya konulan ekonomi politikasının etkisi akaryakıt fiyatları üzerinde belirgin bir şekilde görülmüştür. Nitekim, 1980 yılında 55 TL/litre olan benzinin fiyatı 1991 yılında 3859 TL/litre'ye, 36TL/litre olan motorinin fiyatı 3115 TL/litre'ye yükselmiştir. Bu ise benzinde 72.8, motorinde 86.5 katlık toplam artışa karşılık gelmektedir.

Akaryakıt fiyatlarında görülen bu büyük artışlar çiftçimizi traktörünü kullanamaz duruma getirmiştir. Bu nedenle, üreticimizin ucuz fiyatla akaryakıt temin edebilmesi için:

TABLO 7: AKARYAKIT FİYATLARI (TL/Lt)

YILLAR	MOTORİN	BENZİN
1980	36	53
1981	50	74
1982	69	102
1983	87	130
1984	142	208
1985	202	282
1986	202	282
1987	278	358
1988	570	750
1989	1193	1235
1990	1800	2135
1991	3115	3859

KAYNAK: TZOB Zirai ve İktisadi Rapor 1990-1991

gerekli önlemlerin acilen alınması gerekmektedir. Bu sözkonusu girdinin atıl kalmasını engelleyebilecek ve böylece istenilen üretim artışının sağlanması katkıda bulunabilecektir.

g) Karma Yem Fiyatları

Ülkemizde tarımsal işletmelere bitkisel üretimle hayvancılık içiçe ve birbirini tamamlayıcı bir karakter içinde yürütülmektedir. Böylece de rantabilite- nin en yüksek düzeye çıkması sağlanmaya çalışılmaktadır. Ancak ülkemizde hayvanların verimleri çok düşüktür. Bu nedenle verim gücü yüksek damızlıklar ve bunların yeterli ve uygun yem rasyolarıyla beslenebilmesinin önemi büyüktür.

Ülkemize baktığımızda, hayvancılığın çayır ve meralara dayalı, yani ekstansif üretim sisteminin hakim olduğunu görmekteyiz. Ancak, mevcut çayır ve meralarımız, uzun yıllar aşırı ve erken otlatma nedeniyle verimini kaybetmiş, amaç dışı kullanılmasından dolayı da, mera alanlarında daralma meydana gelmiştir. Sözkonusu olumsuz gelişmeler entansif üretime geçişi zorunlu kılmış ve bu da, karma yem kullanımına olan ihtiyacı büyük ölçüde artırmıştır. Bilindiği üzere, entansif hayvansal üretimde yem giderleri toplam maliyet içinde % 70'e varan bir payı oluşturmaktadır. Doğal olarak bu yem fiyatlarının önemini

artırmaktadır.

Bellibaşlı bazı yem fiyatlarının 1980-1991 yıllarına ait fiyat gelişimleri aşağıda gösterilmiştir. Buna göre sözkonusu dönemde karma yem fiyatları ortalama 61.8 kat artış göstermiş ve bu artışlar yem kullanımını olumsuz yönde etkilemiştir. Nitekim 1980-1991 döneminde yem üretimi, ancak

TABLO 8: YEM FİYATLARI (TL/Kg)

YILLAR	PILIÇ YEMİ	YUMURTA YEMİ	SÜT YEMİ	BESİ YEMİ
1980	25.0	17.0	16.0	16.0
1981	32.0	20.0	16.5	16.5
1982	38.5	25.5	20.0	20.0
1983	55.0	38.0	33.0	33.0
1984	51.0	60.0	45.0	45.0
1985	106.0	80.0	64.0	64.0
1986	130.0	100.0	80.0	80.0
1987	230.0	175.0	145.0	140.0
1988	440.0	810.0	220.0	210.0
1989	670.0	500.0	380.0	370.0
1990	890.0	720.0	530.0	520.0
1991	1585.0	1240.0	890.0	885.0

KAYNAK : TZOB Zirai ve İktisadi Rapor 1990-1991.

% 174 oranında artabilmektedir (TZOB, 1992: 169). Bu nedenle yem fiyatlarındaki artışların yem kullanımında ve dolayısıyla verimlilikte beklenen artışların gerçekleşmesini engellediğini ifade edebiliriz.

h) İşçilik ücretleri

Tarımsal üretimin en önemli unsurlarından birisi de işgücüdür. Tarımsal faaliyette bazı işlerin makina ile yapmaya uygun olmaması, işgücünün önemini artırmaktadır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, işgücünün tarımsal üretim içindeki payı diğer faktörlerden daha yüksektir. Bunun nedeni, bu ülkelerde üretimin büyük bölümünün küçük işletmeler tarafından gerçekleştirilebilmesidir. Sözkonusu işletmelerde sermaye birikimi yeterli olmadığı için üretim daha ziyade işgücüne bağlı olmaktadır. Aile işgücünün yeterli olmadığı durumlarda ücretli işgücü temini gerekmektedir. Bu işçiler sektörün özelliği dolayısıyla mevsimlik olarak çalışmaktadır.

TABLO 9 : TARIM İŞÇİLERİ ASGARI ÜCRETLERİ (TL/gün)

	1980	1983	1985	1987	1989	1991
+16 YAŞ	160	440	1140	2190	7500	26700
-16 YAŞ	105	292	765	1470	5175	19590

KAYNAK: TZOB Zirai ve İktisadi Rapor 1990-1991

1980-1991 döneminde ilişkin işçilik ücretlerini incelediğimizde 16 yaşından büyük işçi ücretlerinin 166.8, 16 yaşından küçük işçi ücretlerinin 176.5 mkat arttığını görmekteyiz. İncelediğimiz diğer girdilerle karşılaştırıldığında, bu artışların en büyük oranlı artışlar olduğunu görmekteyiz. Bunun nedeni ise özellikle 1987 yılına kadar baskı altında tutulan ücretlerde bu yıldan itibaren, genel seçimlerin de etkisiyle, görülen aşırı artışlardır. Oysa gerek gizli, gerekse de açık işsizliğin çok büyük boyutlara ulaştığı tarım sektöründe bu denli ücret artışlarının yapılmasının altında iktisadi bir mantık bulmak hayli güçtür. Aile dışı işgücü temini ödünç yoluyla sağlayan işletmelerde işçi ücretlerindeki artışın etkisi fazla değildir. Ancak, özellikle büyük işletmelerde ücretli işçi çalıştırıldığından ücret artışları maliyet artışına yol açmaktadır.

B- KREDİ POLİTİKASI

Kalkınmakta olan Ülkelerin çoğunda tarım sektörü yeterli işgücüne sahiptir. Sınırlı olmasına karşın toprak, entansif tarım metotları ile bir dereceye kadar artırılabilir. Diğer bir üretim faktörü olan sermayeye gelince tarım işletmelerinin çoğunda yetersizdir. Bu da tarımsal faaliyette bulunanların gelir düzeyini yükseltecek etkin önlemlerin alınmasını ve mevcut rasyonelleşme imkanlarını, işletmenin çalışmasına uygun rantabl yatırımlarla aktif hale getirilmesini önlemektedir (DEMİRPERÇİN, 1981 : 329).

Bu nedenle tarım kesiminin ihtiyaç duyduğu kredilerin yeterince sağlanması büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla da hemen hemen her ülkede tarım kesimine yönelik çalışan bankalar kurulmuştur. Ülkemize baktığımızda ise, TC Ziraat Bankası'nın bu amaca hizmet ettiğini görmekteyiz.

24 Ocak 1980 ekonomik istikrar Tedbirlerinin tarım sektörüne büyük ölçüde yansıdığı bir diğer alan kredi politikası olmuştur. Şimdi bu etkileri daha

yakından inceleyelim.

1) TC Ziraat Bankası Kredileri

Ziraat Bankası, teşkilatlanmış kredi kaynaklarından üreticiye verilen kredilerin, hemen hemen tamamına yakın bölümünü karşılamaktadır. Banka tarafından, tarımsal üretim kredileri olarak nitelendirilen zirai krediler ; kontrollü zirai krediler ; su ürünleri gibi krediler yanında, destekleme kredileri, tarım ve tarımsal sanayi ürünleri ihracat kredileri ile TMO, Çay- Kur ve TZOK gibi tarımsal nitelikli kamu kuruluşlarına kredi açılmaktadır.

Bu bankanın tarım sektörüne verdiği kredilerde, incelediğimiz 1980-1991 döneminde büyük oranlı artışlar olmuştur. Nitekim, 1980 yılında kredi miktarı 173.2 milyar TL iken, bu rakam 1991 yılında 22.4 trilyon TL'ye yükselmiştir. Ancak, artışların nominal artışlar olduğu unutulmamalıdır. Zira, verilen kredilerin sektörün ihtiyacını karşılamaktan uzak olduğu gayet iyi bilinmektedir. Ayrıca, TCZB yıllık faaliyet raporlarından elde ettiğimiz verilere göre, verilen kredilerin geri dönme oranlarının sürekli düşüyor olması konuyla ilgili önemli sorunların varlığını ortaya koymaktadır.

TABLO 10: TARIMSAL KREDİ PLASMANLARININ ALT SEKTÖRÜNE GÖRE DAĞILIMI (Milyon TL)

TARIMSAL KREDİLER	1980	1983	1985	1987	1989
Zirai Krediler	48332	208162	300200	706000	2451000
Su Ürünleri Kredileri	1000	5000	12000	25000	40000
Kontrollü Zirai krediler	8700	45000	70000	100000	174000
Teşvik ve geliştirme Kredileri	5500	17000	134700	385500	
Tohumluk Kredileri	910	3942	9457	15300	
Tarım Kredi Kooperatifleri	36000	98858	162000	500000	1200000
Tarım Satış Kooperatifleri	72500	257387	101900	230000	1307170
Toprak ve Tar. Ref. kre.	300	250	200	210000	
Gübre Tedarik kre.				100000	
TARIMSAL ÜRETİM KRE.TOP.				2062010	5172170
Destekleme kredileri				824249	1500000
Tar. ve Tar. San Ür. Ihr. Kre.				235000	545000
TARIMSAL KRE. TOPLAMI				3121259	7217000
TMO ve Çay- Kur'a ac Kre.				370000	1400000
GENEL TOPLAM	173342	635600	1096457	3491259	8617170

KAYNAK: TZOB Zirai ve İktisadi Rapor 1984-1985, 1988-1989

Tarımsal krediler konusunda belirtilebilecek bir diğer önemli konu da, kredilerin yetersizliği sonucu üreticimizin tefecilerin eline düşüyor olmasıdır. Gerçekten de yapılan araştırmalara göre, teşkilatlanmış kredi piyasasının toplam tarımsal krediler içindeki payının %5.5 ile %49.5 arasında değişebileceği ortaya çıkmıştır. (BÜLBÜL VE BEKTÖRE, 1990:806) Bu oranlar sektörün içinde bulunduğu güç koşulları göstermesi bakımından bir hayli ilginçtir.

2) Tarımsal Kredi Faiz Oranları

1980 sonrası dönemde uygulanmaya çalışılan liberal ekonomi politikasının bir etkisi de faiz oranları üzerinde görülmüştür. Bu dönemde tarım kredileri yoluyla verilmekte olan sübvansiyonların büyümesine engel olunmak istenmiş ve artan enflasyon oranıyla birlikte kredi faiz oranlarının da yükseltilmesi yoluna gidilmiştir. Nitekim aşağıdaki tablonun incelenmesinden de görülebileceği gibi, 1980 yılında ortalama %16 dolayında olan tarımsal kredi faiz oranları 1989 yılında %40 düzeyine yükseltilmiştir.

TABLO 11: TARIMSAL KREDİ FAİZ ORANLARI

YILLAR	ZIRAAT BANKASI		TARIM KREDİ KOOP.		TARIM SATIŞ KOOP.				
	BITKİSEL ÜRETİM	HAYVANSAL ÜRETİM	GÜBRE	TRAKTÖR	NORMAL KREDİLER	GÜBRE	NORMAL VE DESTEKLEME	GÜBRE	TARIMSAL İLAÇ
1980	16	-	16	18	16	16	-	-	-
1981	22	-	22	22	22	22	30	22	22
1984	28	-	28	28	28	28	40	28	28
1985	30	-	34	35	30	34	50	34	30
1986	30	-	34	30	30	34	50	34	30
1987	30	22	22	35	30	22	50	22	30
1988	39	29	29	45	39	29	60	29	39
1989	43	34	34	55	43	34	70	34	43

KAYNAK: TCZB Faaliyet Raporlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

* Halen bu oranlar geçerlidir.

Bilindiği gibi, sanayi sektöründe firmalar fiyatı kendileri belirlediği, krediyi bir çok defa devir ettirdikleri halde tarım sektöründe fiyatı ya devlet belirlemekte ya da piyasada oluşmaktadır. Bu konuda genellikle söylenen şey; tarım dışındaki sektörlerde verilen kredilere daha yüksek faiz oranı uygulandığıdır. Ancak, bunu ileri sürerek tarımın da bu faiz oranlarını karşılaması gerektiğini söylemek pek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü, sanayi ve ticaret

sektörlerinde sermayenin devir hızı, tarım sektörüne göre bir hayli yüksektir. Ayrıca tarımsal üretiminin daha fazla risk ve belirsizliklerle karşı karşıya bulunduğunu unutmamak gerekir.

Tarımsal kredi faiz oranları ile ilgili olarak belirtmemiz gereken bir diğer nokta, 1991 yılı sonuna kadar kanuni takibe alınan kredilerin, cezalarıyla birlikte, birikmiş faiz borçlarının silinmesidir. Tahsili neredeyse imkansızlaşan yaklaşık 576 milyar TL tutarındaki bu ceza ve faizlerin silinmesi, borcunu düzenli ödeyen üreticiler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Ayrıca, kamuoyuna tüm çiftçilerin borçlarının silindiği şeklinde yanlış bir izlenim verilmiştir.

3) İkraz Birimleri

İkraz birimi, bitkisel üretimde dekar veya ağaç sayısına göre, hayvancılıkta ise hayvan başına verilen kredi miktarlarını göstermektedir. Aşağıdaki tabloda ikraz birimlerinin yıllar itibarıyla gelişimi gösterilmiştir. Buna göre, ikraz birimlerinde büyük nominal artışlar olmasına rağmen, sözkonusu artışların genellikle enflasyon ve girdi fiyat artışlarından düşük düzeyde kaldığını görmekteyiz. Bunun sonucu olarak, ikraz birimlerinin toplam maliyetleri karşılama oranı sürekli düşmektedir.

TABLO 12: İKRAZ BİRİMLERİ (TL/Dekar)

	1980	1983	1985	1987	1989	1991
BUĞDAY	30	400	800	5000	14000	35000
PAMUK	750	5000	10000	30000	74000	200000
TÜTÜN*	800	4000	6500	20000	50000	110000
PATATES	300	1200	4000	15000	40000	130000
Ç. ÜZÜM*	300	3000	7500	30000	80000	220000
ZEYTİN*	600	4000	7000	18000	45000	200000
FINDIK	-	1600	3000	6000	10000	30000
ÇAY	-	2000	4000	12000	24000	50000
BESİCİLİK**	2500	20000	30000	60000	200000	500000

KAYNAK: TCZB Genelgelerinden yararlanarak hazırlanmıştır.

*: Ege Bölgesine aittir.

** : Büyükbaş çevirme kredisidir. (TL/baş).

Üreticimiz bu olumsuz gelişmenin etkilerini telafi edebilmek için bir takım kanuni olmayan yollara başvurmakta, örneğin, denetimin yetersizliğini de dikkate alarak, ekim alanını ve/veya hayvan sayısını fazla göstermektedir. Doğal olarak bu, tarımsal istatiklerin güvenilirliğini azaltabilmektedir. Dolayısıyla, ikraz birimlerinin günümüz koşullarına uygun hale getirilmesinin yalnızca üreticimiz değil, aynı zamanda araştırmacılarımızın daha sağlıklı analiz yapabilmesi açısından da büyük önemi bulunmaktadır.

C- SÜBVANSİYON POLİTİKASI

Tarım kesimi en fazla devlet müdahalesi ile karşı karşıya kalan sektördür. Tarım kesiminin korunması ve desteklenmesi, yalnız besin maddesi ve sanayiye hammadde sağlanması yönünden değil, geçimini ve yaşam biçimini tarımsal üretime bağlamış ve tarım dışı kesimlerin mal ve hizmetlerine karşı geliriyle artan oranda talep potansiyeline sahip bir nüfus kitlesinin gözetilmesi açısından da büyük önem taşır (ERAKTAN ve SEVGİ 1985:27)

Bununla beraber, ülkemizde 1970'li yılların son döneminde yaşanan ekonomik bunalımı aşma amacıyla getirilen ve piyasa ekonomisi kurallarının işletilmesine yönelik İstikrar Tedbirleri, devletin tarım kesimine sağladığı desteği azaltmasını istiyordu. Çünkü, tarımsal girdilere sağlanan sübvansiyonlar, tarım ürünleri fiyatlarının yüksek tutulması ve düşük faizli tarımsal krediler, sözkonusu bunalım döneminde yaşanan yüksek oranlı enflasyonun en büyük nedenlerinden biri olarak görülmüştür. Ancak gerek tarım kesiminin ekonomik önemi, gerekse üreticinin baskısı tarıma yönelik sübvansiyonların kaldırılmasını engellemektedir.

Nitekim, ülkemizde 1985 yılından itibaren bazı girdilere doğrudan sübvansiyon verilmesi yoluna gidilmiştir. Bu girdiler; gübre, yem, tohumluk ve ithal damızlıktır. 1987 yılından itibaren süt, 1990 yılından itibaren ise et üretimini artırmak amacıyla destekleme ödemeleri yapılmaya başlanmıştır. Bu destekleme ödemeleri 1985 yılında 27.7 milyar TL iken, 1991 yılında 2 trilyon TL'ye yükselmiştir. Görüldüğü gibi, tarım sektörüne yapılan destekleme ödemeleri çok büyük rakamlara ulaşmıştır. Ancak, gerek girdi kullanımının, gerekse et ve süt üretiminin incelediğimiz dönemde yeterince artmaması, bu destekleme ödemelerinin amacına yeterince ulaşmadığını ortaya koymaktadır.

**TABLO 14: ZİRAAT BANKASI TARAFINDAN YAPILAN DESTEKLEME
ÖDEMELERİ (Milyar TL)**

ADI	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
GÜBRE	27.7	86.6	346.8	449.5	737.4	1219.8	1638.1
YEM	-	62.1	115.0	206.2	-	-	-
TOHUM	-	-	6.8	9.5	9.3	11.3	11.4
SÜT	-	-	17.7	20.8	44.3	106.2	124.1
İLAÇ	-	-	8.9	8.0	12.2	73.5	82.8
PRO. HAY	-	-	6.6	12.0	18.6	55.4	95.2
SUNİ TOH.	-	-	0.01	0.01	0.01	0.02	0.03
İTH DAM	-	-	0.7	2.2	1.6	2.3	5.2
ET	-	-	-	-	-	24.1	31.8
TBELHAY	-	-	-	-	-	-	19.4
TOPLAM	27.7	148.8	503.0	708.6	823.7	1492.9	2008.3

KAYNAK: TZOB Zirai ve İktisadi Rapor 1990-1991

D- VERGİ POLİTİKASI

1980'li yıllar tarıma yönelik vergi politikalarında da önemli değişikliklerin görüldüğü yıllar olmuştur. Bunları kısaca şu şekilde sıralayabiliriz.

1.1. 1985 tarihinden itibaren KDV uygulaması tarımsal ürünlere de, ürünlere göre farklılaştırılmış olarak getirilmiştir. Yine, 4. 12. 1985 tarihinde kabul edilen bir kanun ile belediye ve mucavir alan sınırları dışında bulunan, tarımsal üretim amacıyla kullanılan arazi kiraya verilmemek koşulu ile 1986 yılından itibaren vergiden daimi olarak muaf tutulmuştur. Bu arada vergi iadesi uygulamasının, 1986 yılından itibaren, tarım kesimine de getirildiğini görmekteyiz.

Ayrıca stopaj yoluyla vergilendirme uygulamasına geçilmiş ve 1. 1. 1986 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere, hayvanlar ve bunların ürünleriyle kara ve su avcılığı ürünleri için %3, diğer tarımsal ürünler için ise %/ olarak belirlenmiştir. 20. 2. 1988 tarihinde bu oranlar birinci gruptakiler için % 2, diğerleri için ise %4 olarak değiştirilmiştir.

Ülkemizde 1980 sonrası dönemde tarıma yönelik vergi politikalarını değerlendirdiğimizde karşımıza şu tablo çıkmaktadır; Vergi politikalarında

çiftçimiz lehine bazı uygulamalar yapılmış olduğunu görmekteyiz. Ancak, kâr edip etmediğine bakılmaksızın her tarım ürününden vergi alınmakta, bu ise beraberinde adaletsizliği getirmektedir. Çünkü diğer sektörlerde sadece kâr eden kişi veya firmalardan vergi alınmakta ve bunların vergiyi fiyatlara yansıtılabilmeleri mümkün olmaktadır. Bu nedenle çiftçimizin gerçek gelirini belirlemeye yönelik çalışmalara başlanması büyük önem taşımaktadır.

E- YATIRIM POLİTİKASI

Ülkemizde, planlı dönemde sanayi sektörünün öncelikli sektör olarak ele alınması, sabit sermaye yatırımları içinde bu sektörün payının yüksek tutulmasına ve tarım sektörü yatırımların düşük seviyede kalmasına yol açmıştır. Nitekim, kalkınma planlarının hiçbirisinde tarım kesimine yapılan yatırım payı %15.4'ün üzerine çıkamamıştır.

TABLO 14: TARIM SEKTÖRÜNDE SABİT SERMAYE YATIRIMLARI
(Milyar TL)

SEKTÖR	1980	1983	1985	1987	1989	1991
KAMU	63.0	117.8	288.8	1086.9	111.7	890.3
ÖZEL	66.2	126.8	294.1	776.4	498.8	699.6
TOPLAM	129.2	244.7	582.9	1501.8	1610.5	1589.9
TOP. YATIR. İÇİNDE. PAYI	7.1	11.2	10.8	16.6	12.1	10.3
TEŞVİKLER İÇİNDE. PAYI	13.3	3.8	1.1	2.3	2.6	-

KAYNAK: TOBB İktisadi Rapor 1980-1992

Bu arada, özellikle 1980 sonrası dönemde, yatırım teşviklerinin geniş bir uygulama alanı bulduğunu görmekteyiz. Ancak, tarım sektörünü sabit sermaye yatırımlarında olduğu gibi, teşviklerden yeterince pay alamadığını görmekteyiz. Oysa, kalkınma sürecindeki ülkemizin tarım sektörünün üretim potansiyelinde en iyi şekilde yararlanması gerekmektedir. Bu ise diğer sektörlerle daha fazla kaynak aktarabilmesine ve daha hızlı bir kalkınmaya imkan verecektir. Ayrıca, tarımsal büyümeyi teşvik etmenin en iyi yolu, fiziki faktörler yanında beşeri faktörlerin kalitesini yükseltmektir. Tarım sektöründe potansiyel ve fiili üretim arasındaki farkın temel nedeni, bu kalite düşüklüğüdür. Öyleyse, gerek yatırımlar, gerekse yatırım teşviklerinden tarıma ayrılan payın artırılmasının büyük önem taşıdığı gerçeği gözden uzak tutulmamalıdır.

F- DIŞ TİCARET POLİTİKASI

Türkiye, 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri'yle geleneksel ithal ikamesi politikalarını değiştirerek ihracata dönük bir büyüme stratejisine yönelmiş oluyordu. Kararların temel özelliği, Türkiye ekonomisini yeniden dünya ekonomisiyle bütünleştirmektir. Bu amaçla döviz kurunun serbest piyasada oluşumu, piyasa ekonomisi mantığının doğal bir sonucu olarak gündeme geldi. ve Mayıs 1981'de TCMB'nin günlük kur saptaması yoluyla denetimli değişken kur sistemine geçildi. Ayrıca, döviz üzerindeki miktar kontrolleri ve yasaklar sistemi giderek gevşetildi (KAZGAN, 1988: 348).

Döviz piyasasındaki serbestleşmenin ayrılmaz bir öğesi, ithalat ve ihracat rejiminin serbestleştirilmesidir. Nitekim, 24 Ocak Kararlarını takiben ithalattaki damga resimleriyle teminatlar önemli ölçüde indirildi; kotaya tabı mal sayısı azaltıldı; ihracatta tescil kaldırıldı ve lisanslar enaza indirildi.

İzleyen bölümde dış ticaret politikasında meydana gelen değişimlerin tarımsal ürün ihracatı ve ithalatı üzerindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1- İHRACAT

Dışa açılma politikaları etkisini tarım ürünleri ihracatı üzerinde yeterince gösterememiştir. Nitekim, 1980 yılında 1.6 milyar dolar olan tarım ürünleri ihracatı, yıllar itibariyle dalgalanma göstermekle birlikte, 1990 yılında ancak 2.3 milyar dolara yükselmiştir. Yıllık ortalama % 3.9'luk bir artış ifade eden bu gelişmeyi yeterlik görmek pek mümkün değildir. Bu nedenle dış ticaret politikasında yapılan değişikliklerin ve özellikle teşviklerin etkin olduğunu, enazından tarım ürünleri için, ifade edebilmek bir hayli güçtür. Ayrıca mutlak değer olarak artmasına rağmen, toplam ihracat içinde tarımın payı 1980 yılında %57.4 iken 1990'da %18.1'e düşmüştür.

Genel bir değerlendirme yaptığımızda, sağlanan teşvikler sonucu tarım ürünleri ihracatının arttığını, ancak bunun üreticiden çok ticari sermayeye yarar sağladığını ifade edebiliriz. Çünkü uygulanan teşvikler üretimden kopuk kalmış ve üretici eline geçen fiyat ile tüccarın eline geçen fiyat arasında neredeyse bir uçurum oluşmuştur.

TABLO 15: TARIM ÜRÜNLERİ İHRACATI (Milyon \$)

MAL GRUBU	1980	1983	1985	1987	1990
Bit. Ürün.	15333.4	1484.4	1441.4	1484.2	2062.3
Hay. Ürün.	108.1	362.1	244.1	310.8	215.6
Su Ürün	22.7	20.2	21.0	44.7	57.0
Orman Ürün.	7.4	13.8	12.7	12.6	12.3
TOPLAM	16713.7	1880.7	1719.4	18.52	2347.2
Tarıma Dayalı İşlenmiş Ürün.	209.4	669.6	646.5	953.9	940.5
TOPLAM İHRACAT	2910.1	5727.8	7958.0	10190.0	12959.3

KAYNAK: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Kayıtları

1980 sonrası uygulamaya konan değişken kur politikası, sabit kur sisteminin tarım kesimine yüklediği dolaylı vergileri kaldırmış, ancak sözünü ettiğimiz kopukluktan dolayı döviz gelirlerindeki artışın tarım üreticisine yansımaları önlenmiştir.

Ayrıca Türkiye gibi iç talebin, hızlı artan nüfus nedeniyle, sürekli arttığı bir ülkede üretimi yeterince artırmadan ihracatı artırmanın mümkün olamayacağını dikkate alarak, tüm üretim sürecine yaygınlaşan teşvikleri içeren yeni ihracat politikaları oluşturulmalıdır.

2- İTHALAT

Dış ticaretin liberalleştirilmesi yönünde izlenen politikalar etkisini tarım ürünleri ithalatında daha belirgin olarak göstermiştir. Nitekim, dışa açılmanın gereği zannedilerek, tarım ürünleri ve gıda maddelerinin ucuz ithaline, gümrük vergileri ve tonlar indirilerek izin verilmiş, tarımda koruma oranları büyük ölçüde düşürülmüştür.

Bu değişikliklerin sonucu olarak, 1980 yılında 63.2 milyon dolar olan tarım ürünleri ithalatı, 1990 yılında 1.3 milyar dolara yükselmiştir. Yıllık ortalama %8.9'luk bir artışı ifade eden bu rakamlar, dış ticaret politikasındaki değişmelerin ihracattan çok, ithalatı artırdığını ortaya koymaktadır.

Bu ithalat artışına gerekçe olarak gösterilen "tarım ürünleri fiyatlarının düşürülmesi" amacı ise pek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Çünkü, tarım

ürünleri fiyatlarının yüksek olmasının nedeni üretici değil, aracılardır. O halde, iç piyasa fiyatlarını düşürebilmenin daha kolay ve ucuz yöntemi, aracılardan kaldırılması olacaktır.

TARIM ÜRÜNLERİ İTHALATI (1000\$)

MAL GRUPLARI	1980	1983	1985	1987	1990
Bit. Ürün.	10.1	55.3	242.3	334.3	894.1
Hay. Ürün	35.7	81.3	105.0	319.7	298.1
Su Ürün	-	-	0.6	7.8	126.2
Orman Ürün	5.3	1.5	27.4	120.5	126.1
TOPLAM	51.1	138.1	375.3	782.3	1318.6
Tarıma dayalı İşlenmiş Ürün.	302.8	205.2	489.2	714.7	1403.1
TOPLAM İTHALAT	7909.4	9235.0	11343.4	14157.8	22302.1

KAYNAK: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Kayıtları

Ayrıca rekabet gücü zayıf olan, fakat aktif nüfusun yarısını barındıran, Türk tarım sektörünü ithal edilecek ucuz tarım ürünü ve gıda maddeleriyle rekabete sokmak, pek doğru ve de akılcı bir yol olarak görünmemektedir. Böyle bir uygulama tarım kesiminin sıkıntılarını artıracak, zaten büyük bir işsizlik sorunu olan ülkemizde, bu sorunu çok daha büyük boyutlara ulaştırılabilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

İZLENEN TARIM POLİTİKALARININ ETKİLERİ

I-GİRDİ VE ÜRÜN FİYAT ARTIŞLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Çalışmamızın bundan önceki bölümlerinde kullandığımız verilerden yararlanarak, 1980-1991 yıllarını kapsayan döneme ilişkin ürün ve girdi fiyatlarının toplam artışları hesaplanmıştır.

Aşağıdaki tablonun incelenmesinden de anlaşılacağı gibi, 1980-1991 döneminde tarım ürünleri fiyatları ortalama 68.4 kat, girdi fiyatları ortalama 97 kat artış göstermiştir. Doğal olarak buradan, sözkonusu dönemde çiftçilerimizin fakirleştiğini, tarımdan sanayiye kaynak aktarımının büyük boyutlara ulaştığı sonucunu çıkarabiliriz.

Her ne kadar bu, gelişme sürecindeki bir ülkede normal karşılanıyorsa da,

ülkemizde, özellikle incelediğimiz dönemde sanayi sektörünün gösterdiği gelişme performansı, aktarılan kaynakların etkin kullanılmadığı, ya da başka alanlara kanalize edildiğini düşündürmektedir.

**TABLO 1/: ÜRÜN VE GİRDİ FİYAT ARTIŞLARININ
KARŞILAŞTIRILMASI (1980-1991)**

Ürün fiyatları	Artış (kat)	Girdi fiyatları	Artış (kat)
-----	-----	-----	-----
Buğday	73.6	Sulama	153.1
Arpa	70.5	Gübre	48.2
Çavdar	70.9	Tohumluk	69.0
Tütün	97.3	Z. İlaç	128.4
Haşhaş	91.0	Traktör	53.1
Ş. Pancarı	74.6	Motorin	86.5
Ayçiçeği	50.0	Karma Yem	61.8
Fındık	50.9	İşçilik	176.6
K. Üzüm	42.6		
K. İncir	63.0		
ORT.TOPLAM.			97.0
ARTIŞ			
	68.4		

Tabloda dikkati çeken bir diğer nokta da, tarım ürünlerinin nispi fiyatlarının bozulmuş olmasıdır. Gerçekten, bazı ürünlerde (tütün, haşhaş) fiyat artışları 90-95 kat'a ulaşırken bazı ürünlerde (K. üzüm, fındık) 40-50 kat düzeyinde kalmıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, incelediğimiz dönemde bir taraftan tarım sektöründe faaliyette bulunanların gelirleri azalırken, diğer taraftan bu gelirin sektör-içi dağılımındaki dengesizlikler de belirginleşmiştir.

11 - İÇ TİCARET HADLERİNİN GELİŞİMİ

Sektörlerin fiyat mekanizmasından etkilenme yönünü göstermede iç ticaret hadleri kullanılmaktadır. Ayrıca sektörler arası kaynak aktarımının yönü de bu şekilde belirlenebilmektedir. Aşağıdaki tabloda 1980-1990 yılları arasında iç ticaret hadlerinin değişimi gösterilmiştir. Tablonun incelenmesinden açıkça görülebileceği gibi, 1980 yılından 1988 yılına kadar iç ticaret hadleri tarımı^o aleyhine seyretmiştir. Bu yıldan sonra ise aksi yönde bir gelişme yaşanmıştır. Kanımızca, 1989 genel seçimlerini bu gelişmenin başlıca nedeni olarak ifade edebiliriz.

TABLO 18: İÇ TİCARET HADLERİ (1968=100)

YILLAR	GSMH DEFLATÖRÜ	TARIM KESİMİ DEFLATÖRÜ(1)	SANAYİ KESİMİ DEFLATÖRÜ(2)	İÇ TİCARET HAD. (1/2)
1980	2152	2011	2265	88.8
1981	3053	2884	3273	88.1
1982	3892	3439	4279	80.4
1983	4982	4350	5592	77.8
1984	7480	6739	8321	81.0
1985	10766	9257	12355	74.9
1986	14105	11840	16243	72.8
1987	19521	16786	21715	77.3
1988	32351	26183	37683	69.5
1989	53998	46425	60192	77.1
	82462	75241	89046	84.5

KAYNAK: TZOB Zirai ve İktisadi Rapor 1990-1991

Sonuç olarak, iç ticaret hadlerindeki gelişmeler, tarımdan sanayi sektörüne kaynak aktarıldığı düşüncesini doğrular bir nitelik taşımaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi, kaynak aktarımından çok bu kaynakların etkin kullanılabilmesi, ülkemiz ekonomisinin başlıca sorunları arasındadır.

III - TARIMIN ÜLKE EKONOMİSİ İÇİNDEKİ YERİNDE MEYDANA GELEN DEĞİŞMELER

A- GSMH'NİN SEKTÖREL BİLEŞİMİ

Bir sektörün ülke ekonomisi içindeki önemini belirtmesinde, o sektörün GSMH içindeki payı dikkate alınmaktadır. Aşağıdaki tablonun incelenmesinde de görülebileceği gibi, tarım sektörünün GSMH'ya katkısı sürekli azalmış ve 1980 yılında %23.9 iken, 1990 yılında %17.2'ye düşmüştür.

TABLO 19: GSMH'DA SEKTÖR PAYLARI(%)

<u>YILLAR</u>	<u>TARIM</u>	<u>SANAYİ</u>	<u>HİZMETLER</u>
1980	23.9	20.9	55.2
1981	22.6	22.6	54.8
1982	21.1	23.6	55.3
1983	19.7	23.0	57.3
1984	20.0	22.0	58.0
1985	18.7	22.3	59.0
1986	19.1	25.9	55.0
1987	17.3	26.3	56.4
1988	16.6	27.9	55.5
1989	16.3	27.4	56.3
1990	17.2	26.2	56.6

KAYNAK: DİE

Bu gelişme genelde olumlu olarak kabul edilmektedir. Ancak, tarım sektörünün payının azalması, mevcut tarımsal potansiyelin optimum kullanılması halinde, diğer sektörlerdeki gelişmenin tarımdan daha fazla olması sonucunda gerçekleşmelidir. Oysa, ülkemizde tarım sektörünün GSMH içindeki payının azalması, diğer sektörlerdeki gelişmeden çok, tarımın gelişmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle yukarıda ifade ettiğimiz gelişmeyi olumlu kabul edebilmek pek mümkün görülmemektedir.

B- GSMH ARTIŞ HIZLARI

Aşağıdaki tablodan da izlenebileceği gibi, 1980-1991 döneminde tarım sektöründe gerçekleşen büyüme hızları, genellikle diğer sektörlerden daha yavaş olmuştur. Ayrıca, büyüme hızında görülen dalgalanmalar, tarım sektörünün doğa koşullarına bağlılığının hala devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Yine, 1980-1991 dönemde tarım sektörünün gösterdiği ortalama %2.7'lik büyüme hızı, %2.3 dolayındaki nüfus artış hızı dikkate alındığında, tarım ürünleri ihracatı artış hızının düşmesinin altındaki temel faktörün ne olabileceğini bir ölçüde açıklıyor olsa gerek. O halde, bir taraftan ülke ihtiyacının karşılanması, diğer taraftan ihracatın artırılabilmesi ve dış pazarlardaki yerimizi koruyabilmemiz için, tarımsal üretim ve üretim artış hızında bir istikrar sağlamasına gerekli önem verilmelidir.

TABLO 20: GSMH ARTIŞ HIZLARI (%)

YILLAR	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER	GSMH
1980	1.7	-0.6	0.8	-1.1
1981	0.1	7.4	3.7	4.1
1982	6.4	4.9	3.5	4.5
1983	-0.1	8.0	3.9	3.3
1984	3.5	10.1	5.3	5.9
1985	2.4	6.3	4.0	5.1
1986	7.9	8.7	6.4	8.1
1987	2.1	9.6	6.8	7.5
1988	8.0	3.1	4.1	1.9
1990	11.6	9.0	6.6	9.2
1991	0.2	2.9	1.6	1.5
ORTALAMA YILLIK BÜYÜME	2.7	5.5	4.2	4.4

KAYNAK: DIE

C - İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMINDAKİ DEĞİŞMELER

Ülkemizde, tarım sektörünün istihdam içindeki payı tam bir az gelişmişlik karakteri göstermektedir. Nitekim, 1980 yılında %62.5 olan bu pay, 1991 yılında, ancak %49.9'a düşmüştür

Oysa, gelişmiş ülkelerde bu oranın %10'ların altında olduğu dikkate alındığında, büyük bir sorunla karşı karşıya bulunduğumuz anlaşılmaktadır. Ayrıca, tarım sektöründe gizli işsizliğin yanında, hızlı nüfus artışının olduğu gözönüne alındığında, sorunun kaynağının sanayi ve hizmetler sektörünün yeterli istihdam yaratamamasından kaynaklandığını ifade edebiliriz.

TABLO 21: İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI (%)

YILLAR	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER
1980	62.5	11.6	25.9
1981	61.8	11.8	26.4
1982	61.3	12.0	27.7
1983	60.6	12.2	27.2
1984	59.7	12.5	27.8
1985	58.8	12.8	28.4
1986	57.5	13.3	29.2
1987	56.4	13.8	29.8
1988	55.1	14.2	30.7
1989	53.9	14.5	31.6
1990	50.4	14.0	35.6
1991	49.6	14.9	35.6

KAYNAK: DIE

II- TARIMSAL YAPIDA MEYDANA GELEN DEĞİŞMELER

A- TARIMA ELVERİŞLİ ARAZİNİN DAĞILIMI

Aşağıdaki tablodan da görülebileceği gibi, incelediğimiz dönemde, tarıma elverişli arazinin dağılımında nadas alanlarının daralması dışında herhangi bir değişme olmamıştır.

TABLO 22: TARIMA ELVERİŞLİ ARAZİNİN DAĞILIMI (%)

YILLAR	EKİLEN ARAZİ	NADAS	SEBZE BAHÇE.	MEYVELER ZEYTİNLİK	ÇAYIR MERA	ORMAN
1980	24.4	12.0	0.9	4.4	29.0	29.5
1981	24.4	12.0	0.9	4.4	28.8	29.5
1982	25.3	9.9	0.9	4.3	29.4	30.2
1983	24.8	8.8	1.0	4.4	29.6	30.4
1984	25.9	9.5	1.0	4.3	29.3	30.0
1985	26.6	8.9	1.0	4.4	29.2	29.9
1986	26.9	8.6	0.9	4.3	29.2	30.0
1987	27.7	8.2	0.9	4.4	29.1	29.7
1988	27.2	7.7	0.9	4.4	29.5	30.2

KAYNAK: DİE

Ekilen alanın artması makineleşmenin sürmesini açıklayan başlıca neden olmaktadır. Yani, değişim süreci, daha derinlemesine tarıma geçiş yerine, daha yüzeysel tarıma geçiş şeklinde olmaktadır. (KAZGAN, 1991: 254)

B- ÜRETİM VE VERİMLİLİK DEĞİŞMELERİ

1- ÜRETİM ARTIŞ HIZI DEĞİŞMELERİ

a) Bitkisel Ürünler Üretim Hızları

Aşağıdaki tabloda bellibaşlı bitkisel ürünlerin, incelediğimiz döneme ilişkin üretim artış hızları gösterilmiştir. Buradan, üretim artış hızı değişmelerinde büyük dalgalanmalar olduğu anlaşılmaktadır. Doğal olarak bu, sektörün henüz sağlıklı bir yapıya kavuşamadığını ortaya koymaktadır. Yaptığımız hesaplamalara göre, 1980-1991 döneminde üretim artış hızı birçok üründe nüfus artış hızının altında kalmıştır. Bununla beraber, 12 yıllık ortalama üretim artış hızı (%6.4) olarak gerçekleşmiştir. Ancak, modern girdi kullanımının yeterince artırılmaması nedeniyle, bu artışın potansiyelin çok altında olduğunu söyleyebiliriz.

TABLO 23: ÜRETİM ARTIŞ HIZI DEĞİŞMELERİ

YILLAR	BUĞDAY	PAMUK	TÜTÜN	MERCİMEK	AYÇİÇEĞİ	Ş. PANCARI
1981	3.0	-2.4	-26.5	43.5	3.3	65.0
1982	2.9	0.2	23.6	96.4	4.3	14.0
1983	-6.3	6.7	12.5	18.1	19.1	0.2
1984	4.8	11.1	-14.1	-12.4	-0.7	-13.1
1985	-1.2	-10.7	-4.0	8.4	12.6	-11.6
1986	11.7	0.0	-7.1	37.5	17.5	8.4
1987	-0.6	3.6	16.3	8.8	17.0	19.2
1988	8.4	3.3	14.5	12.4	1.3	-9.4
1989	-21.0	-9.8	19.5	-50.0	12.1	-5.3
1990	23.4	4.3	13.4	63.4	-31.2	27.9
1991	2.0	-3.1	-5.7	-17.7	-7.0	7.9
ORT. ARTIŞ	2.4	0.2	3.8	18.9	4.3	9.3

KAYNAK: DIE Verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

b) Hayvansal Ürünler Üretim Artış Hızları

ba) Hayvan Sayısındaki Değişmeler

1980 sonrası dönemde izlenen tarım politikaları hayvancılığı olumsuz yönde etkilemiştir. Nitekim 1980 yılında 845 milyon adet olan toplam hayvan sayısı 1991 Tarım Sayımı sonuçlarına göre 72.2 milyon adet düşmüştür. Bu azalmada rol oynayan başlıca faktörlerin; canlı hayvan ihracatının teşvik edilmesi yanında, artan maliyetler sonucu üretimin karlı olmaktan çıkması ve bu nedenle, özellikle süt hayvanlarının kesime gitmesi olduğunu söyleyebiliriz. Oysa, ülkemizin coğrafi koşullarının hayvancılığın çok daha ileri düzeyde gelişmesine imkan verecek potansiyele sahip olduğu bilinmektedir.

TABLO 24: TÜRKİYE'NİN HAYVAN VARLIĞI (1000 Adet)

YILLAR	KOYUN	TIFTİK KECİSİ	KIL KECİSİ	SİĞİR	MAND A
1980	48630	3658	15385	15894	1031
1981	49598	3856	15070	15981	1002
1982	49636	3558	14655	14484	808
1983	48707	3117	13615	14099	758
1984	40391	1973	11117	12410	544
1991	45232	1326	12800	12600	370

KAYNAK: DIE

bb) Hayvansal Ürünler ve Su Ürünleri Üretim Hızları

Aşağıdaki tabloyu incelediğimizde, hayvansal ürünler ve su ürünleri üretim artış hızlarının düşük düzeyde seyrettiği ve bitkisel üretimde olduğu gibi, sürüklü dalgalanma gösterdiği anlaşılmaktadır. Yaptığımız hesaplamalara göre, bu dönemde kırmızı et üretimi ortalama % 3.1, beyaz et ve yumurta üretimi % 5.2, süt üretimi % 7.2, su ürünleri üretimi ise % 3.6 oranında artmıştır.

TABLO 25: HAYVANSAL ÜRÜNLER VE SU ÜRÜNLERİ ÜRETİM HIZLARI (%)

YILLAR	KIRMIZI ET	BEYAZ ET	SÜT	YUMURTA	SU ÜRÜNLERİ
1980	4.4	8.2	1.9	13.7	24.5
1981	5.5	5.7	-7.2	-12.7	6.5
1982	6.7	6.5	-2.8	12.8	9.7
1983	-1	-16.4	3.6	6.3	2.7
1984	4.1	9.6	16.1	13.3	1.9
1985	5	10	1.6	4.4	0.6
1986	4.7	11.1	4.4	4.2	7.6
1987	4.5	8.5	4.7	4.3	7.8
1988	5.2	2.6	22.4	2.3	-12.6
1989	3.7	6.4	5.4	4.0	-15.8
1990	2.5	5.3	4.2	4.8	6.8
1991	3.1	5.2	7.2	5.2	3.6

KAYNAK: DİE Verilerinden Yararlanarak Hazırlanmıştır.

Gelişmiş ülkelerde hayvansal ürünler ve su ürünleri tüketimi, bitkisel ürünlere oranla daha fazladır. Ülkemizde de bu yönde bir gelişme beklenmektedir. Bu nedenle, söz konusu ürünlerin üretiminin daha hızlı artırılması için gerekli önlemlerin alınması büyük önem taşımaktadır.

2- VERİMLİLİK DEĞİŞME ORANLARI

Tarımsal üretimdeki gelişmenin en önemli göstergesi verimlilik artışlarıdır. Bu gelişmeyi incelemek amacıyla, aşağıda bellibaşlı bitkisel ürünlerin verimlilik değişimleri incelenmiştir. Buradan birçok üründe ortalama verimlilik değişiminin negatif olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, tüm ürünler için verimlilik artışı ancak %0.8 oranında gerçekleşmiştir. Bu ise daha önce ifade ettiğimiz modern girdi kullanımının yeterince artırılamadığını şeklindeki görüşleri doğrulamaktadır.

TABLO 26: VERİMLİLİK DEĞİŞME ORANLARI (%)

YILLAR	BUĞDAY	PAMUK	TÜTÜN	MERCİMEK	AYÇİÇEĞİ	Ş. PANCARI
1980	0.4	0.4	-7.5	7.5	-11.9	23.3
1981	5.7	10.0	6.3	-9.6	-1.6	10.3
1982	-8.6	4.9	1.0	13.2	14.8	3.6
1983	7.5	-10.9	-7.6	-8.1	-3.4	-11.3
1984	-4.9	2.0	2.3	12.6	-1.1	-3.1
1985	11.1	15.0	-10.1	9.4	9.6	0.1
1986	-1.3	3.0	-4.0	-10.9	4.0	6.3
1987	-8.2	0.0	-1.1	4.7	8.0	11.9
1988	-10.8	-	-	-51.0	5.2	-
ORT. DEĞİŞME	-0.9	3.0	-2.5	-3.5	2.6	5.2

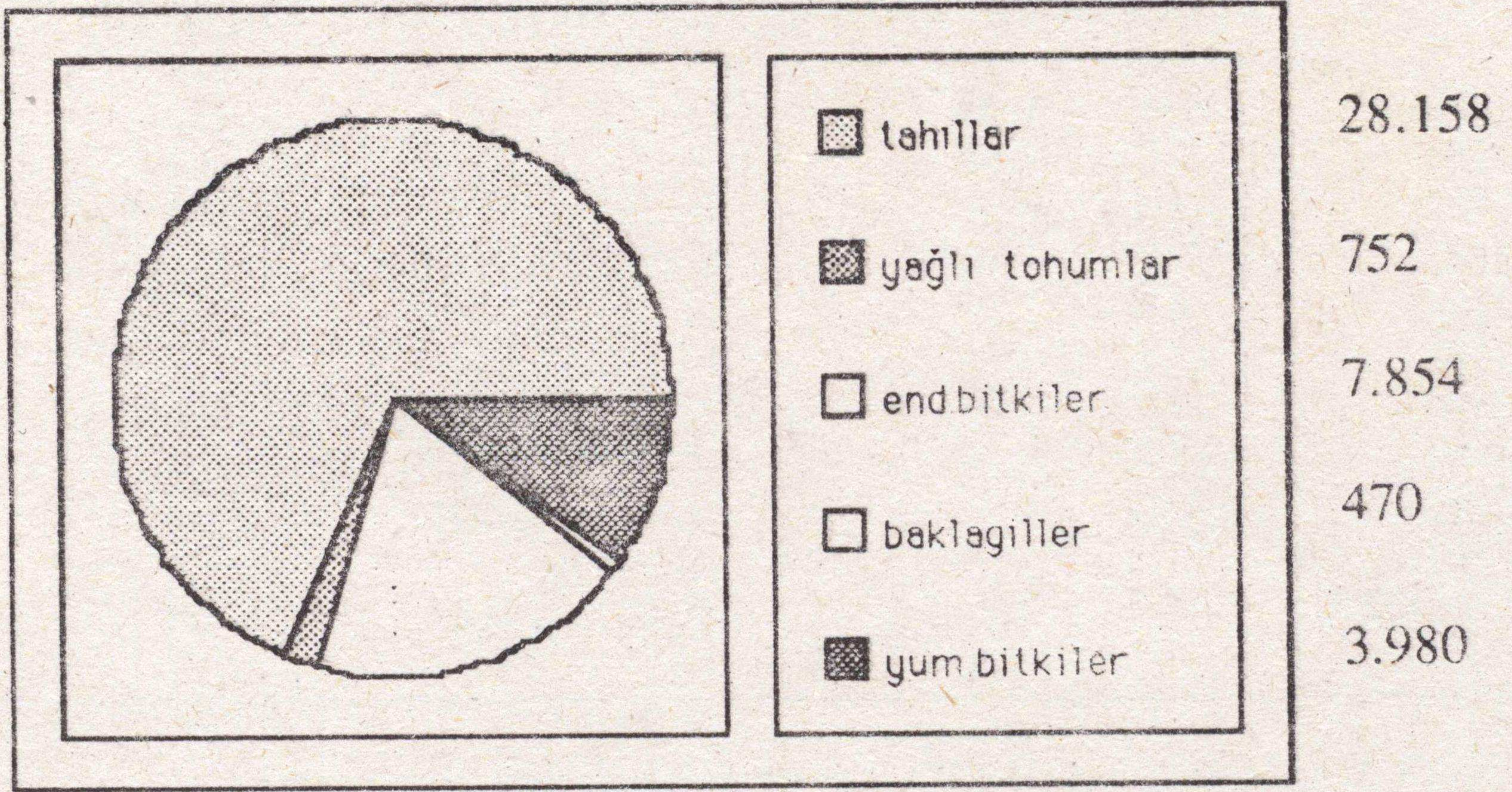
KAYNAK: DİE verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Kullanılabilir tarım arazinin sınırlarına ulaşmış olan ülkemizde, artan gıda maddeleri ihtiyacının karşılanabilmesi, büyük ölçüde, tarımsal üretimdeki verimlilik artışına bağlı bulunmaktadır. Ancak yukarıdaki veriler bizleri karamsarlığa itmektedir. Çünkü, bu gelişme trendinin aynen devam etmesi, ülkemizin yakın zamanda tarım ürünlerinde de dışa bağımlı hale gelmesine yol açabilecektir. Bu nedenle, bir taraftan GAP projesiyle ilgili yatırımların tamamlanması, diğer taraftan da verimliliği artırıcı modern girdi kullanımı teşvik edilmesi önem taşımaktadır.

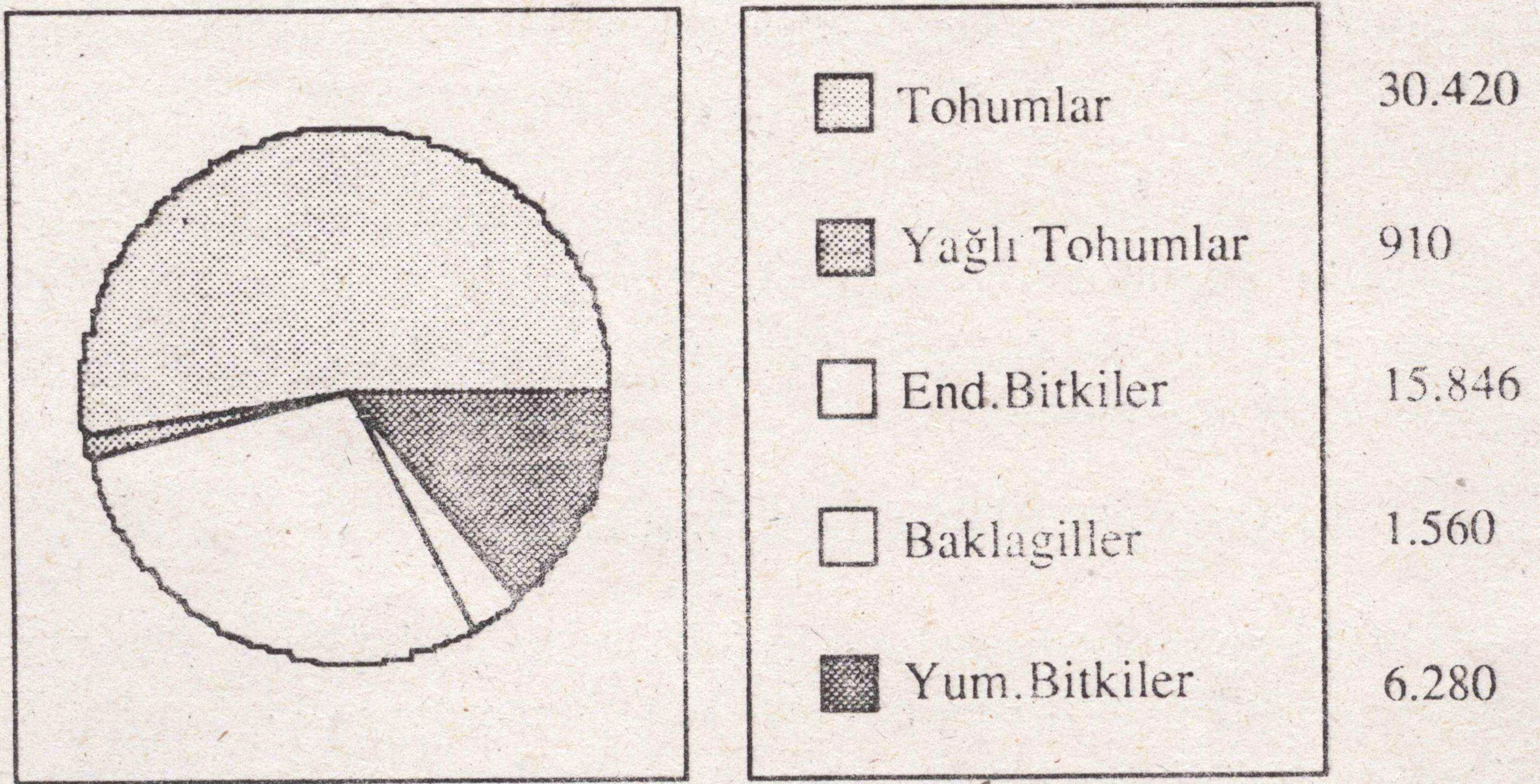
C- ÜRÜN DESENİNDE DEĞİŞMELER

1980 sonrası incelenen tarım politikalarının ürün deseninde önemli bir değişme yarattığını söylemek pek mümkün görünmemektedir. Bununla beraber, küçük de olsa bazı olumlu gelişmelerin varlığı aşağıdaki grafiklerin incelenmesinden anlaşılabilir.

1980

1991

ÜRÜN DESENİ (1000 ton)

Nitekim, tahıl üretiminin mutlak olarak artmasına rağmen, toplam tarımsal üretim içindeki payının düşmesi, bunun yanında, endüstriyel ürünler üretiminin ise hem mutlak hem de oran olarak artması sevindiricidir. Ancak 12 yılda yaşanan bu gelişmeleri yeterli görmemek ve optimum ürün deseninin oluşturulabilmesi için bilinçli politikaların izlenmesi gerekmektedir. Bu ise, öncelikle ülkemizin coğrafik ve iklim koşullarının, daha sonra da iç ve dış ta-

lepteki gelişmelerin dik-kate alınması suretiyle yapılacak bilimsel çalışmalarla mümkündür.

SONUÇ

Türkiye'de 24 Ocak 1980'den itibaren serbest piyasa ekonomisi modeliyle dışa açık bir ekonomi politikası izlenmeye çalışılmış ve özellikle ihracatın artırılması için teşvik edici önlemler alınmıştır. Hiç şüphesiz sözkonusu uygulamaların ekonominin temel sektörleri üzerindeki etkileri çok çeşitli ve farklı düzeylerde olmuştur. Bu çalışmada sözkonusu değişmelerin tarım sektörüne yansımaları incelenmeye çalışılmıştır.

Bu amaçla incelenen ilk konu tarımsal fiyatlar olmuştur. Tarım ürünleri fiyatlarının büyük ölçüde devlet tarafından, destekleme fiyatları adı altında belirlendiği ülkemizde serbest piyasa ekonomisi mantığının uzantısı destekleme kapsamındaki ürün sayısının azaltılmasına yolaçmıştır. Ancak bu gelişmenin olumsuz etkileri çok kısa süre ortaya çıkmış ve destekleme kapsamı 1989 yılından itibaren yeniden genişletilmiştir. Ayrıca, bu dönemde yaşanan yüksek oranlı enflasyonun faturası tarım ürünleri fiyatlarındaki artışlara kesildiğinden, bu fiyatlar baskı altına alınmış ve ürün bedellerinin ödenmesinde gecikmeler olmuştur.

Tarımsal üretiminin maliyet cephesine baktığımızda, temel nitelikteki girdi fiyatlarında görülen artışların girdi kullanımını olumsuz yönde etkilediğini ve incelenen 12 yıllık dönemin modern girdi kullanımındaki artışlar yönünden kayıp yıllar olarak nitelendirilebileceğini görmekteyiz.

24 Ocak 1980 Kararları ile tarıma yönelik politikalarda değişikliğe uğrayan bir diğer alanda kredi politikası olmuştur. Nitekim, bu dönemde tarım kredileri yoluyla verilen sübvansiyonlar azaltılmak istenmiş, artan enflasyon oranları ile birlikte faiz oranlarının da artırılması yoluna gidilmiştir. Oysa ülkemiz tarım sektörünün bu faiz oranlarını karşılayabilecek düzeye henüz gelmediği anlaşılamamıştır. Tarımsal kredilerin geriye dönüş oranlarında görülen düşmeler ise, ifade ettiğimiz düşünceleri doğrular bir nitelik taşımaktadır.

Piyasa ekonomisi mantığı gereği olarak tarıma verilen sübvansiyonların azaltılması 24 Ocak kararlarının temel amaçlarından birisi olmuştur. Ancak tarım sektörünün gerek ekonomik gerekse politik önemi bunu engellemiştir.

Nitekim 1985 yılından itibaren dolaylı sübvansiyonlar yanında bazı girdilere ve daha sonra da et süt gibi tarımsal ürünlere direk sübvansiyon verilmeye başlanması bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Tarım sektörünün gerek istihdam gerekse ihracat içindeki payı itibarıyla ülkemiz ekonomisi açısından taşıdığı önem dikkate alınmadan yatırımlardan bu sektöre ayrılan payın incelediğimiz 1980-1991 döneminde de sürekli düşük tutulması, mevcut üretim potansiyelinin yeterince kullanılmasına imkan vermemiştir.

1980 yılından itibaren ihracata dönük büyüme stratejisine yönelmiş olması ilk bakışta tarım ürünleri için büyük avantaj olarak görülse de, üretimden kopuk teşvik politikaları nedeniyle, bu avantaj etkin kullanılmamış, ticari sermaye dışında bu politika değişikliğinden yararlanan olmamıştır. Ayrıca beklenenin aksine, ihracat değil ithalat büyük oranlı artışlar göstermiştir.

1980 sonrası izlenen tarım politikalarının etkileri ikinci bölümde incelenmiştir. Buna göre, girdi ve ürün fiyat artışlarının karşılaştırılmasından, tarım sektörünün sürekli gelir kaybına uğradığı, bir başka deyişle diğer sektörler kaynak aktardığı anlaşılmaktadır. İç ticaret hadlerinin de tarım aleyhine seyretmesi bu savı güçlendirici bir etki yapmaktadır.

Tarım sektörünün GSMH içindeki payının %17'lere kadar düşmesine rağmen istihdam içindeki payının hala %50'ler düzeyinde bulunması tarım sektöründe verimliliğin düşük kalmasına neden olmaktadır. Yine bu sektörü incelediğimiz 12 yıllık dönemde gösterdiği büyüme performansına baktığımızda, hem diğer sektörlerin hem de GSMH'nin çok altında olduğunu görmekteyiz.

1980 sonrası tarım politikalarında görülen değişimler, tarımsal yapıda da önemli sayılabilecek herhangi bir gelişme yaratamamıştır. Nitekim gerek tarımsal üretim ve verimlilik gerekse de üretim deseninde kayda değer önemli bir gelişmenin olmadığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca üretim ve verimlilik artışlarının yetersiz kalması, yüksek oranlı nüfus artışı dikkate alındığında, ülkemizin yakın gelecekte gıda maddelerinde de dışa bağımlı hale gelmesine neden olabilecektir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, ülkemiz tarım sektörünün serbest piyasa koşullarına uyum gösterebilme imkanlarına yeterince sahip olmadığı ve bu konuda elverişli bir konumda bulunmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu nedenle

1980 sonrası dönemde izlenen tarım politikalarının belirlenmesinde sektörün yapısının pek dikkate alınmadığını ve/veya bu yapının iyi bilinmediği sonucunu çıkarabiliriz. Ayrıca tarım sektörünün parasal değil yapısal düzenlemelere ihtiyacı olduğu ulaşılan bir diğer önemli sonuçtur. O halde daha fazla gecikmeden yapılması gereken şey, sektörün yapısının iyi bir analizinin yapılmasından sonra, daha gerçekçi ve bilimsel temellere dayalı politikaların oluşturulması olacaktır.

SUMMARY

In the process of economic development though these share of the agricultural sector in the GNP diminishes it has a crucial role in supplying the inputs required by the industry and creating demand for the industrial goods. Therefore agriculture sector should not be neglected. The clarify the effects of the liberal economic policies put into practice in 24 th January 1980 on the agricultural sector is of utmost importance. On the other hand., the development of the propositions related to the policies to be implemented in the future is mainly dependent upon the results of the policies implemented by now. For this reason, in this study the effects of the policies pursued after 24 th. January 1980 have been analysed.

KAYNAKÇA

- KEPENEK, Yakup, "Tarım-Sanayi Fiyat Eğilimleri ve Sorunları", 1980 Sonrası Türk Tarımı, Yapısal Gelişmeler ve Sorunları, TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası, Tarım Haftası "87 Sempozyumu" Ankara, 1987
- PEKİN, TEVFIK, "Türkiye'de uygulanmakta olan Ekonomik Model ve Bu Modelin Serbest Piyasa Ekonomisi ile ilişkisi" Türkiye'de Serbest Piyasa Ekonomisine Geçişin Tarım Sektörü Üzerine Etkileri Sempozyumu, İzmir, 16-18 Aralık 1985
- DPT, Ekonomik İstikrar Tedbirleri Uygulama Neticeleri, Ankara, 1980
- TOBB, İktisadi Rapor 1990
- VARIŞ Servet, " Tohum Üretim Ve Kalitesinin Önemi" Tarım ve Mühendislik, Sayı: 14, Mart, 1984
- GENÇTEN, Temel Tohumculuğunun Teknik ve Ekonomik Yönleri ve Tohumluk politikasının

Değerlendirilmesi, "Türkiye Ziraat Mühendisliği, 3. Teknik Kongresi, Ankara, 8-12 Ocak 1990

ÖDEN, Talip, "Bitkisel Üretim Planlamasında Zirai Mücadelenin Yeri ve Önemi ", **Tarım Sorunları ve Tarımsal Üretimin Planlanması Semineri " Ankara, Ocak 1980**

DEMIRPERÇİN, Metin, "Tarımda Kredi Politikası, Sorunlar ve Çözüm Yolları", **11. Türkiye İktisat Kongresi Tarım komisyonu Tebliğleri, 2-7 Kasım 1981, İzmir, DPT Yayın No: 1783, Ankara, 1981**

BÜLBÜL, Mehmet "Türkiye'de Tarım İşletmelerinin Sermaye Durumu ve Kredi Kullanımı", **Türkiye Ziraat Mühendisliği 3. teknik Kongresi, Ankara, 8-12 Ocak 1990,**

ERAKTEN, Gülcan, SEVGI, Kenan; "Türkiye'de Tarıma Yönelik Sübvansiyonlar", **Tarım ve Mühendislik , sayı: 19, Ekim, 1985**

KAZGAN, Gülten.; **Ekonomide Dışa Açık Büyüme Altın Kitapları Yayınevi, Bilimsel Sorunlar Dizisi, İstanbul 1988,**